

“พระสัมมาสัมพุทธะ” ในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาท

พระเทพวัชรบัณฑิต, ศ.ดร.

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ความนำ

คำว่า “สัมมาสัมพุทธะ” ประกอบด้วยคำ (๑) “สัมมา” แปลว่า โดยชอบ (๒) “สัง” แปลว่า พร้อม, ดี, เอง และ (๓) “พุทธะ” แปลว่า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน เมื่อรวม ๓ คำเข้าด้วยกันเป็น “สัมมาสัมพุทธะ” คำแปลจะมีหลากหลายดังนี้

(๑) ผู้รู้พร้อมโดยชอบ ผู้ตื่นพร้อมโดยชอบ ผู้เบิกบานพร้อมโดยชอบ

(๒) ผู้รู้ดีโดยชอบ ผู้ตื่นดีโดยชอบ ผู้เบิกบานดีโดยชอบ

(๓) ผู้รู้เองโดยชอบ ผู้ตื่นเองโดยชอบ ผู้เบิกบานเองโดยชอบ

คำว่า “รู้” หมายถึงรู้ร้อยสัจ ๔ คือ รู้ทุกข์ รู้เหตุเกิดทุกข์ (สมุทัย) รู้ความดับทุกข์ (นิโรธ) และรู้ทางไปสู่ความดับทุกข์ (มรรค) คำว่า “ตื่น” หมายถึงจากความหลับคือกิเลสทั้งหลาย คำว่า “เบิกบาน” หมายถึงมีจิตใจเบิกบานแจ่มใสเต็มเปี่ยมด้วยพระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ

คำว่า “สัมมาสัมพุทธะ” นี้ เรานิยมพูดว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าหรือพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันในสังคมไทยว่ากำลังพูดถึงพระโคตมะ แม้ในความจริงจะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์อื่น เราก็ไม่ได้คำนึงถึงนัก คนที่จะได้มาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะนั้น นอกจากจะต้องมีความเพียรมีปณิธานที่มั่นคงแล้ว ก่อนที่จะบำเพ็ญบารมีอย่างเป็นทางการ ต้องประกอบด้วยปัจจัยหรือองค์ประกอบพิเศษอีกมากมาย เรียกว่า ธรรมสโมธาน ๘ ประกอบด้วย

(๑) เกิดเป็นมนุษย์

(๒) เกิดเป็นผู้ชาย

(๓) เกิดมาเป็นมนุษย์ด้วยเหตุ ๓ คือ อโลภะ(ไม่โลภ) อโทสะ(ไม่โกรธ) และอโมหะ(ไม่หลง)

(๔) ได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเฉพาะพระพักตร์ขณะที่พระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่

(๕) บำเพ็ญตนเป็นนักบวช(ดาบส/ฤาษี)

(๖) มีคุณสมบัติคือได้อภิญญา ๕ และสมบัติ ๘

(๗) ได้ทำการบริจาคอย่างยิ่งใหญ่ (บางครั้งถึงขั้นสละชีวิตเป็นทาน)

(๘) ปราบปรามเพื่อตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะโดยเฉพาะ ไม่ปราบปรามที่จะเป็นพระสาวกพุทธะ (พระอนุพุทธะ) หรือพระปัจเจกพุทธะ

จะได้เป็น “พระสัมมาสัมพุทธะ” ต้องยากอย่างนี้ แต่ไม่ได้หมายถึงว่าเป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ทุกคนมีสิทธิ์ปราบปรามเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ แม้จะไม่มีธรรมสมุทธานครบทั้ง ๘ ตัวอย่างเช่นชาตินี้เกิดมาเป็นมนุษย์แต่เป็นสตรี หรือไม่ได้มีโอกาสเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าที่ยังทรงพระชนม์อยู่เฉพาะพระพักตร์ ขอให้มีความปรารถนามั่งมั่นไม่หยุดหย่อน บำเพ็ญบุญบารมีอย่างต่อเนื่องในอีกพันชาติ หมื่นชาติ แสนชาติ ในอนาคต ความปรารถนาก็อาจเป็นจริงได้ เหมือนกับพระโคตมะ(จะเรียกว่า พระสิทธัตถะ โคตมะก็ได้ แต่ต้องเข้าใจว่า พระสิทธัตถะ โคตมะนี้ไม่ใช่พระพุทธเจ้าพระนามว่าสิทธัตถะซึ่งเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าอุเทนกับพระนางสุผัสสะแห่งกรุงเวภาระ เป็นคนละองค์กัน)ของเราทั้งหลาย ตำราบางเล่มบอกว่า พระองค์เคยเป็นเจ้าหญิงวิสุทธาเทวี เป็นสตรี แต่ทรงปรารถนามุ่งมั่นจะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ถวายเมล็ดพันธุ์ผักกาด บำเพ็ญบารมีในพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธะจำนวน ๕๑๒,๐๒๗ องค์ เป็นเวลา ๒๐ อสงไขยแสนกัป ในที่สุดก็ได้มาตรัสรู้เป็นสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าสิทธัตถะ โคตมะ คำว่า “สิทธัตถะ” แปลว่า สำเร็จประโยชน์ได้ด้วยเมล็ดผักกาด จึงกลายมาเป็นพระนามของพระองค์ นั่นคือ ผลแห่งความเพียร ความศรัทธามุ่งมั่นไม่ทอดทิ้ง ผู้ปรารถนาจะตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ต้องตั้งปณิธานอย่างต่อเนื่องว่า “เราตรัสรู้แล้ว จะช่วยให้ผู้อื่นตรัสรู้ด้วย เราหลุดพ้นแล้ว จะช่วยให้ผู้อื่นหลุดพ้นด้วย เราข้ามได้แล้ว จะช่วยให้ผู้อื่นข้ามได้ด้วย” ปณิธานนี้จะต้องฝังแน่นอยู่ในใจเป็นอุปนิสัย และจะต้องได้รับการแสดงออกทางกายและวาจาอย่างต่อเนื่อง ปรากฏเป็นที่ประจักษ์ในสังคม เป็นที่รับรู้กันโดยทั่วไป

พุทธะ ๓ ประเภทกับระยะเวลาบำเพ็ญบารมี

๑. พระสาวกพุทธะ/พระสาวิกาพุทธะ

พระสาวกพุทธะ/พระสาวิกาพุทธะ บางทีเรียกว่า พระอนุพุทธะ หมายถึง ภิกษุ ภิกษุณี ที่บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ รวมถึงอุบาสก อุบาสิกาบรรลุนิพพานถึงขั้น “อรหัตตผล” เป็นอรหันตบุคคล เราเรียกว่าเป็นพระสาวกพุทธะและสาวิกาพุทธะด้วย เพราะเราเชื่อโดยทั่วไปว่า อุบาสก อุบาสิกาที่บรรลุนิพพานถึงขั้นอรหัตตผล ล้วนต้องมีสถานะเป็นพระทั้งนั้น พระสาวกพุทธะและพระสาวิกาพุทธะนี้แบ่งเป็นผู้มีฐานะธรรมดาทั่วไปกับมีฐานะเป็น “อัคระ” เช่น พระสารีบุตรเป็นพระอัครสาวกเบื้องขวา พระโมคคัลลานะเป็นพระอัครสาวกเบื้องซ้าย พระเขมาเถรีเป็นพระอัครสาวิกาเบื้องขวา พระอุบลวรรณาเถรีเป็นพระอัครสาวิกาเบื้องซ้าย ที่น่าสนใจคือ คนที่จะได้เป็นพระสาวก/พระสาวิกาธรรมดาต้องบำเพ็ญบารมี

โดยใช้เวลา ๑ แส่นกับเป็นอย่างน้อย ส่วนคนที่จะได้ฐานะเป็นพระอัครสาวก พระอัครสาวิกานี้ ต้องบำเพ็ญบารมีโดยใช้เวลา ๑ อสงไขยแส่นกับเป็นอย่างน้อย

๒. พระปัจเจกพุทธะ

พระปัจเจกพุทธะ หมายถึง ผู้ตรัสรู้เป็นพระอรหันต์เฉพาะตน ไม่สั่งสอนผู้อื่น เราเชื่อว่า พระปัจเจกพุทธะมีฐานะเป็นพระพุทธรูปเจ้ารักษาการในยุคที่ไม่มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสื่อมลง

เรื่องพระปัจเจกพุทธะนี้น่าสนใจควรศึกษาอย่างยิ่ง ข้อความในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเหมือนจะบอกว่า พระปัจเจกพุทธะแม้ในปัจจุบันก็ยังมีชีวิตอยู่ ท่านเหล่านั้นดำรงอยู่ตลอดเวลาทุกยุคทุกสมัย แต่ท่านดำเนินชีวิตเฉพาะที่เฉพาะแห่ง ไม่ปรากฏตัวให้เห็นทั่วไป เช่น ที่ภูเขาคันธมาทน์ แม่น้ำอิสิปตนมฤคทายวัน แขวงเมืองพาราณสี สมัยพุทธกาลก็เป็นที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธะ เพราะคำว่า “อิสิปตนะ” แปลว่า เป็นที่ตกไปของฤาษี คำว่า “ฤาษี” ท่านหมายเอาพระปัจเจกพุทธะนั้นเอง หรือภูเขาคันธมาทน์ก็เป็นที่อยู่ของพระปัจเจกพุทธะเหมือนกัน

สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ภูเขาคันธมาทน์ เขตพระนครราชคฤห์ ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเห็นภูเขาคันธมาทน์หรือไม่ ภูเขาคันธมาทน์มีชื่ออีกเช่นนี้ มีบัญญัติก็เช่นนี้ เรื่องเคยมีมาแล้ว พระปัจเจกพุทธะ ๕๐๐ องค์ได้อาศัยอยู่ที่ภูเขาคันธมาทน์มานาน ในเวลาที่พระปัจเจกพุทธะเหล่านั้นเข้าไปสู่ภูเขาคันธมาทน์ ทุกคนมองเห็นท่านเดินเข้าไป แต่พอเข้าไปถึงแล้ว ไม่มีใครมองเห็นท่านเหล่านั้น คนทั้งหลายจึงพูดกันว่า ภูเขานี้กลืนกินฤาษีเหล่านี้ จึงตั้งชื่อภูเขานี้ว่า “อิสิปตนะ” แปลว่า กลืนกินฤาษี

ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าตรัสระบุชื่อพระปัจเจกพุทธะ เช่น พระปัจเจกพุทธะชื่ออริยสฺส, อภิยยสฺส, ตครสฺส, ยสฺส, สุตสฺส, ปิยสฺส, คันธาร, ปิณโทละ, อปาสกะ, นิละ, ตละ, สุตวา, ภาวิตตตะ, สุมกะ, อัสสเมกะ คนที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระปัจเจกพุทธะนี้ต้องบำเพ็ญบารมีโดยใช้เวลา ๒ อสงไขยแส่นกับเป็นอย่างน้อย

เรื่องเกี่ยวกับพระปัจเจกพุทธะนี้เป็นที่รู้จักคุ้นชินของพุทธศาสนิกชนก็จริง แต่ไม่ค่อยมีใครสนใจศึกษาอย่างจริงจัง และไม่มีการตั้งข้อสังเกตให้เราเกิดความคิดสงสัยเพิ่มเติม พระปัจเจกพุทธะที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันมีหรือไม่ ? พระปัจเจกพุทธะที่ปรากฏนามในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาฝ่ายเถรวาทมีจำนวนมากนั้น เมื่อไม่ทำหน้าที่เทศนาสั่งสอนชาวโลกแล้วอยู่กันอย่างไร ? ทำอะไร ? หรืออยู่เฉยๆ ไปวันๆ ? ถ้าเราใช้สามัญสำนึกพิจารณาดู เป็นไม่ได้เลยที่พระปัจเจกพุทธะเหล่านั้นจะอยู่เฉยๆโดยไม่ทำอะไรเลย ท่านต้องทำอะไรสักอย่างเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ชาวโลก พระปัจเจกพุทธะ

เป็นบุคคลพิเศษที่คอยสอดส่องดูแลชาวโลกเมื่อยามเกิดทุกข์ยากเข็ญใจ ถ้าพอแก้ปัญหาได้ก็ให้ชาวโลกใช้กำลังสติปัญญาของตนเองแก้ไข ถ้าปัญหาทุกข์ยากเหลือกำลัง ท่านก็จะมาช่วยบรรเทาทุกข์

๓. พระสัมมาสัมพุทธะ

๓.๑ พระสัมมาสัมพุทธะมี ๓ ประเภท คือ

พระปัญญากะ หมายถึงพระสัมมาสัมพุทธะที่มีปัญญามาก ทรงใช้เวลาในการบำเพ็ญบารมี ๒๐ อสงไขยแสนกัป โดยแบ่งเป็นช่วง

- (๑) มโนปณิธาน ช่วงตั้งความปรารถนาทางใจ ๗ อสงไขย
- (๒) วจีปณิธาน ช่วงตั้งความปรารถนาทางวาจา ๙ อสงไขย
- (๓) กายวจีปณิธาน ช่วงตั้งความปรารถนาทางกายและวาจา ๔ อสงไขย

พระศัทธาธิกะ หมายถึงพระสัมมาสัมพุทธะที่มีศรัทธามาก ทรงใช้เวลาในการบำเพ็ญบารมี ๔๐ อสงไขยแสนกัป โดยแบ่งเป็นช่วง

- (๑) มโนปณิธาน ช่วงตั้งความปรารถนาทางใจ ๑๔ อสงไขย
- (๒) วจีปณิธาน ช่วงตั้งความปรารถนาทางวาจา ๑๘ อสงไขย
- (๓) กายวจีปณิธาน ช่วงตั้งความปรารถนาทางกายและวาจา ๘ อสงไขย

พระวิริยาคะ หมายถึงพระสัมมาสัมพุทธะที่มีความเพียรมาก ทรงใช้เวลาในการบำเพ็ญบารมี ๘๐ อสงไขยแสนกัป โดยแบ่งเป็นช่วง

- (๑) มโนปณิธาน ช่วงตั้งความปรารถนาทางใจ ๒๘ อสงไขย
- (๒) วจีปณิธาน ช่วงตั้งความปรารถนาทางวาจา ๓๖ อสงไขย
- (๓) กายวจีปณิธาน ช่วงตั้งความปรารถนาทางกายและวาจา ๑๖ อสงไขย

อย่างไรก็ตาม เนื้อหาในคัมภีร์ฝ่ายเถรวาทโดยเฉพาะคัมภีร์ระดับอรรถกถา มุ่งพรรณนาเฉพาะช่วงที่ ๓ คือ กายวจีปณิธาน โดยเริ่มนับเฉพาะจากตอนที่ได้รับการพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ยังทรงพระชนม์อยู่ เช่น กรณีของพระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าโคตมะของเราทั้งหลาย ตอนที่พระโพธิสัตว์สุเมธดาบส ได้รับการพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าที่ปังกรว่า จะได้มาตรัสรู้เป็นพระโคตมะในอนาคต เพราะฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธะประเภทพระปัญญากะ จึงบรรลุถึงความเป็นพระสัมมาสัมพุทธะโดยใช้เวลาบำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขยแสนกัป พระศัทธาธิกะ บรรลุถึงความเป็นพระสัมมาสัมพุทธะโดยใช้เวลาบำเพ็ญบารมี ๘ อสงไขยแสนกัป พระวิริยาคะ บรรลุถึงความเป็นพระสัมมาสัมพุทธะโดยใช้เวลาบำเพ็ญบารมี ๑๖ อสงไขยแสนกัป

๓.๒ พระสัมมาสัมพุทธะในอดีต

ปรากฏพระนามในคัมภีร์ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ ๒๘ องค์

๑. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าตณ्हังกร
๒. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าเมธังกร
๓. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าสรณังกร
๔. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าทีปังกร
๕. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าโกณฑัญญะ
๖. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่ามังคละ
๗. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าสุมนะ
๘. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าเรวตะ
๙. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าโสภิตะ
๑๐. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าอนิมทัสสี
๑๑. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าปทุมะ
๑๒. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่านารทะ
๑๓. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าปทุมุตตระ
๑๔. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าสุเมธะ
๑๕. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าสุชาตะ
๑๖. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าปิยทัสสี
๑๗. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าอัทธทัสสี
๑๘. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าธัมมทัสสี
๑๙. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าสิทธัตถะ
๒๐. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าติสสะ
๒๑. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าปุสสะ (หรือมุสสะ)
๒๒. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าวิปัสสี
๒๓. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าสิขี
๒๔. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าเวสสภู
๒๕. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่ากกุสันธะ
๒๖. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าโกนาคมนะ

๒๗. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่ากัสสปะ

๒๘. พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าโคตมะ

อย่างไรก็ตาม แม้พระสัมมาสัมพุทธะมีพระนามปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกพุทธวงศ์จะมีเพียง ๒๘ พระองค์ รวมกับพระเมตไตรยะที่จะมาตรัสรู้ในอนาคตเป็น ๒๙ พระองค์ แต่ในความจริงคงมีมากกว่านี้ และในอนาคตนอกจากพระเมตไตรยะแล้ว จะมีพระสัมมาสัมพุทธะพระองค์อื่นๆอีกมาตรัสรู้สืบเนื่องอย่างไม่ขาดสาย เพราะสัตว์โลกมีความต้องการที่จำเป็นที่ต้องได้รับ/รับประทานทั้งอาหารใจและอาหารกาย พระสัมมาสัมพุทธะทรงมีฐานะเป็นผู้นำทางจิตของสัตว์โลก ทรงเป็นผู้ให้อาหารใจสนองความต้องการด้านจิตใจของสัตว์โลก เมื่อพระสัมมาสัมพุทธะพระองค์นี้เสด็จดับขันธปรินิพพาน หลักธรรมคำสั่งสอนที่พระองค์แสดงไว้บัญญัติไว้ก็ทำหน้าที่เป็นศาสดาแทนพระองค์ไประยะหนึ่ง (ซึ่งตามพุทธทำนายบอกว่าเป็นเวลา ๕,๐๐๐ ปี) เมื่อได้เวลาพอสมควร พระสัมมาสัมพุทธะพระองค์ต่อไปก็จะเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ประกาศพระพุทธานุศาสน์ต่อไป

๓.๓ กฎธรรมดา ๑๖ อย่างของพระสัมมาสัมพุทธะขณะเป็นพระโพธิสัตว์ (เรื่องปกติสามัญของผู้จะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ)

พระสัมมาสัมพุทธะทุกพระองค์ขณะเป็นพระโพธิสัตว์ เพราะได้บำเพ็ญบารมีสั่งสมคุณความดีมานาน จึงมีคุณสมบัติ/ ปรากฏการณ์/ ข้อพิเศษที่เรียกว่า “กฎธรรมดา” ๑๖ อย่างประจำตัวไม่เหมือนกับบุคคลทั่วไป ข้อความนี้ปรากฏในพระไตรปิฎกที่ชกนิกาย มหาวรรค ในมหาปทานสูตร ดังนี้

๑. จุติจากสววรรค์ชั้นดุสิต มีสติสัมปชัญญะ ลงสู่พระครรภ์พระมารดา
๒. ขณะจุติจากสววรรค์ชั้นดุสิต มีแสงสว่างทั่วโลกธาตุ
๓. ขณะจุติจากสววรรค์ชั้นดุสิต มีเทพบุตรทั้ง ๔ มาอารักขา
๔. ขณะสถิตอยู่ในพระครรภ์ พระมารดารักษาศีล ๕ โดยปกติ
๕. ขณะสถิตอยู่ในพระครรภ์ พระมารดาไม่มีความยินดีทางกามารมณ์ ไม่มีบุรุษใดสามารถล่วงเกินทางกามารมณ์ได้
๖. ขณะสถิตอยู่ในพระครรภ์ พระมารดาบริบูรณ์ด้วยกามคุณ ๕
๗. ขณะสถิตอยู่ในพระครรภ์ พระมารดาไม่มีโรค มองเห็นพระโพธิสัตว์ตลอดเวลา
๘. ประสูติได้ ๗ วัน พระมารดาสวรรคตไปเกิดในสววรรค์ชั้นดุสิต
๙. พระมารดาทรงครรภ์ ๑๐ เดือนถ้วน
๑๐. พระมารดาประทับยืนประสูติ
๑๑. ขณะประสูติ เทวดารับพระโพธิสัตว์ก่อน มนุษย์รับภายหลัง

๑๒. ขณะประสูติ เทพบุตร ๔ ตนรับวางไว้เบื้องหน้าพระมารดา
๑๓. เมื่อประสูติ ไม่แปดเปื้อนด้วยมลทิน
๑๔. เมื่อประสูติ ธารน้ำร้อน-เย็นตกลงมาสนานพระมารดาและพระโพธิสัตว์
๑๕. ทันทีที่ประสูติ ผืนพระพักตร์ไปทางทิศเหนือ ดำเนิน ๗ ก้าว กล่าวอาสภิวาจา
๑๖. เมื่อประสูติ แสงสว่างปรากฏทั่วโลกธาตุ และหมื่นโลกธาตุสั่นสะเทือน

พระโคตมะ

พระสัมมาสัมพุทธะองค์ปัจจุบันของฝ่ายเถรวาท

พระสัมมาสัมพุทธะในอดีตตามที่ปรากฏพระนามในคัมภีร์ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ มีจำนวน ๒๘ องค์ก็จริง แต่พุทธศาสนิกชนฝ่ายเถรวาทเมื่อกราบไหว้บูชาพระสัมมาสัมพุทธะ(หรือเรียกสั้นๆว่า พระพุทธเจ้า) ต่างเข้าใจตรงกันว่า เรากำลังกราบไหว้บูชาพระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าโคตมะ(พระสิทธัตถะ โคตมะ)เท่านั้น จึงควรศึกษาเพื่อความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระโคตมะ

ช่วงชีวิตของพระโคตมะที่ปรากฏในตำราชั้นต้นคือคัมภีร์อรรถกถาและตำราชั้นหลังหรือยุคหลัง เป็นเรื่องที่น่าสนใจมาก โดยตำรายุคหลัง เช่น ตำราตำนานมูลศาสนาของพระพุทฺธพุกามและพระพุทฺธญาณ ตำราชินกาลมาลีของพระรัตนปัญญาเถระ ตำราชินกาลมาลีปกรณ์ของพระรัตนปัญญาเถระ และตำราไศตถกัมมทานิทานของพระจุฬพูทโฆชะ กล่าวถึงช่วงชีวิตของพระองค์โดยแบ่งเป็นช่วงเรียกว่า “นิทาน” แปลว่า เหตุ หรือต้นเรื่อง มีนิทานต่างๆดังนี้

๑. มหานิทาน แปลว่าเหตุหรือต้นเรื่องที่กว้างใหญ่ เป็นช่วงที่พระองค์เกิดความคิดที่อยากจะเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ยังไม่ได้ตั้งความปรารถนา ไม่ปรากฏว่าใช้เวลานานเท่าไร

๒. พานิหานิทาน แปลว่าเหตุหรือต้นเรื่องที่อยู่นอกเหนือออกไป เป็นช่วงที่ตั้งความปรารถนาทางจิต เรียกว่า มโนปณิธาน ใช้เวลา ๗ อสงไขย

๓. อติทฺฐเรณินิทาน แปลว่าเหตุหรือต้นเรื่องที่อยู่ห่างไกลแสนไกล เป็นช่วงเวลาที่ตั้งความปรารถนาทางวาจา เรียกว่า วจีปณิธาน ใช้เวลา ๙ อสงไขย

เนื้อหาที่ว่าด้วยยุคมหานิทาน พานิหานิทานและอติทฺฐเรณินิทานนี้จะไม่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาชาดกของฝ่ายเถรวาท แต่ในคัมภีร์อรรถกถาชาดกจะกล่าวถึงเฉพาะยุคทฺฐเรณินิทาน อวิทฺฐเรณินิทาน และสันติเกณิทานซึ่งตำรายุคหลังก็มีเนื้อหาที่ว่าด้วยยุคเหล่านี้เช่นกัน ดังนี้

๔. ทฺฐเรณินิทาน แปลว่าเหตุหรือต้นเรื่องที่อยู่ไกลออกไป เป็นช่วงเวลาที่ตั้งความปรารถนาทางกาย และวาจา เรียกว่า กายวจีปณิธาน ใช้เวลา ๔ อสงไขย กล่าวคือช่วงระยะเวลาตั้งแต่สมัยเป็นสุเมธดาบสมาจนถึงเวลาที่จุติจากชาติที่เกิดเป็นพระเวสสันดรไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต

ในอดีตชาติของพระโคตมะ สมัยที่เป็นพระโพธิสัตว์ผู้แน่นอนว่าจะได้มาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ บำเพ็ญบารมี ๑๐ คือ ทานบารมี ศีลบารมี เนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี วิริยบารมี ขันติบารมี สัจจบารมี อธิษฐานบารมี เมตตาบารมี และอุเบกขาบารมี โดยบำเพ็ญสมณธรรมทั้ง ๓ ระดับ คือ ระดับบารมี ระดับอุปปบารมี และระดับปรมัตถบารมี เป็นเวลา ๔ อสงไขยแสนกัป รวมเวลา ๕๔๗ ชาติ ชาติที่เราคุ้นชินรู้จักกันดีคือ ๑๐ ชาติสุดท้าย เรานิยมเรียกว่าพระเจ้าสิบชาติ คือ ทรงเกิดเป็นพระเตมีย์ พระมหาชน สุวรรณสาม เนมิราช มโหสถ ภูริทัต จันทกุมาร นารทดาบส วิรุบบัณทิต และพระเวสสันดรแล้ว ก็ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต

ถ้าศึกษาตามข้อความที่ปรากฏในตำราทั้งชั้นต้นและชั้นหลัง ทำให้เราทราบว่าพระโคตมะเป็นพระสัมมาสัมพุทธะประเภทพระปัญญาธิกะ ทรงใช้เวลาในการบำเพ็ญบารมีรวมทั้งสิ้น ๒๐ อสงไขยแสนกัป

๕. อวิทูเรนิทาน แปลว่าเหตุหรือต้นเรื่องที่อยู่ไม่ไกลนัก เป็นช่วงระยะเวลาตั้งแต่จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตมาเกิดเป็นเจ้าชายสิทธัตถะจนถึงตรัสรู้เป็นสัมมาสัมพุทธะที่ควงต้นโพธิ์อัสสัฏถพุกษะแห่งศากยวงศ์

พระองค์จุติจากสวรรค์ชั้นดุสิตมาเกิดเป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายาแห่งกรุงกบิลพัสดุ์ ทรงศึกษาศิลปศาสตร์ ๑๘ ประการ ทรงอภิเษกสมรสกับพระนางยโสธราหรือพิมพา มีพระโอรสพระนามว่าราहुล เสด็จออกบรรพชา ทรงบำเพ็ญเพียรปฏิบัติธรรมอยู่ ๖ ปี ณ อุรุเวลาเสนานิคม ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ณ ควงโพธิ์พุกษะชื่ออัสสัฏถะ

๖. สันติเกนิทาน แปลว่าเหตุหรือต้นเรื่องที่อยู่ใกล้ เป็นช่วงระยะเวลาตั้งแต่ได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะจนถึงเสด็จดับขันธปรินิพพาน ทรงใช้เวลา ๔๕ ปี(หรือนิยมเรียกว่า ๔๕ พรรษา)ในการบำเพ็ญพุทธกิจ ทำหน้าที่ของพระสัมมาสัมพุทธะ เสด็จจาริกไปในที่ต่างๆ เพื่อสั่งสอนสัตว์โลก ในระยะ ๔๕ ปีนี้ เสด็จไปประทับจำพรรษา ณ สถานที่ต่างๆดังนี้

พรรษาที่ ๑ ประทับจำพรรษา ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้กรุงพาราณสี

พรรษาที่ ๒-๔ ประทับจำพรรษา ณ พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์

พรรษาที่ ๕ ประทับจำพรรษา ณ ภูฏาครในป่ามหายวัน นครเวสาลี

พรรษาที่ ๖ ประทับจำพรรษา ณ มกุลบรรพต (ภายหลังทรงแสดงยมกปาฏิหาริย์)

พรรษาที่ ๗ ประทับจำพรรษา ณ ดาวดึงส์เทวโลก (แสดงพระอภิธรรมโปรดพระพุทธมารดา)

พรรษาที่ ๘ ประทับจำพรรษา ณ เกศกลาววัน ใกล้เมืองสุกษุมารคีรี แคว้นภัคคะ

พรรษาที่ ๙ ประทับจำพรรษา ณ ไผ่สีตาราม เมืองโกสัมพี

พรรษาที่ ๑๐ ประทับจำพรรษา ณ ป่าด่าบลปาริเลยยกะ ใกล้เมืองโกสัมพี

พรรษาที่ ๑๑ ประทับจำพรรษา ณ หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อเอณาลา

พรรษาที่ ๑๒ ประทับจำพรรษา ณ เมืองเวรัญชา

พรรษาที่ ๑๓ ประทับจำพรรษา ณ จาลิยบรรพต

พรรษาที่ ๑๔ ประทับจำพรรษา ณ พระเชตวัน กรุงสาวัตถี (อุปสมบทราหุล)

พรรษาที่ ๑๕ ประทับจำพรรษา ณ นิโครธาราม นครกบิลพัสดุ์

พรรษาที่ ๑๖ ประทับจำพรรษา ณ เมืองอาฬวี (โปรดอาฬวกยักษ์)

พรรษาที่ ๑๗ ประทับจำพรรษา ณ พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์

พรรษาที่ ๑๘-๑๙ ประทับจำพรรษา ณ จาลิยบรรพต

พรรษาที่ ๒๐ ประทับจำพรรษา ณ พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์

พรรษาที่ ๒๑-๔๔ ประทับจำพรรษาสลับไปมา ณ พระเชตวันกับบุพพาราม กรุงสาวัตถี

(หลักฐานบางแห่งบอกว่า ประทับจำพรรษา ณ พระเชตวัน ๑๙ พรรษา ณ บุพพาราม ๖ พรรษา)

พรรษาที่ ๔๕ ประทับจำพรรษา ณ เวฬุคาม ใกล้กรุงเวสาลี

ไม่ว่าจะเสด็จไปประทับ ณ ที่ใดก็ตาม พระสัมมาสัมพุทธะทุกพระองค์ พระองค์จะทรงปฏิบัติกิจ ๕ อย่างใน ๒๔ ชั่วโมงของทุกวัน โดยแบ่งเวลาออกเป็น ๕ ระยะดังนี้

ระยะที่ ๑ เวลาเช้า เสด็จบิณฑบาต (บุพพณฺเฑ ปิณฺฑปาตํ)

ระยะที่ ๒ เวลาเย็น ทรงแสดงธรรม (สายณฺเฑ ธมฺมเทศนํ)

ระยะที่ ๓ เวลาค่ำ ประทานโอวาทแก่เหล่าภิกษุ (ปะโทเส ภิกฺขุโอวาทํ)

ระยะที่ ๔ เที่ยงคืน ทรงตอบปัญหาเทวดา (อทุคฺคตฺตเต เทวปญฺหนํ)

ระยะที่ ๕ จวนสว่าง ทรงตรวจพิจารณาสัตว์ที่สามารถและที่ยังไม่สามารถบรรลุนิพพาน อันควรจะเสด็จไปโปรดหรือไม่ (ปัจจุเสว คเต กาลเ ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ)

พระสัมมาสัมพุทธะทรงปฏิบัติภารกิจหนักอย่างนี้ แบ่งเป็น ๕ ระยะ ถ้าเอาไปหาร ๒๔ ชั่วโมง(ในหนึ่งวัน) ก็จะได้ระยะละ ๔ ชั่วโมง กับอีก ๔๘ นาที ถ้ามองว่า พระพุทธองค์ใช้เวลาช่วงไหนเพื่อทรงบรรพตกลับ พิจารณาดูแล้วน่าจะเป็นช่วงระยะเวลาที่ ๔ กับที่ ๕ คือระหว่างทรงตอบปัญหาเทวดากับทรงพิจารณาผู้สัตว์ที่ควรเสด็จไปหรือไม่ควรเสด็จไปโปรด (อาจเป็นเวลาประมาณ ๒ ถึง ๓ ชั่วโมงเท่านั้น)

พระโคตมะกับเรื่องที่น่าสนใจ

พระโคตมะตรัสรู้ในภัทรรกัป (ภัทรรกัปเป็น ๑ ใน ๕ กัปคือ สารกัปมีพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์, มัณฑกัปมีพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์, วรกัปมีพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์, สารมัณฑกัปมีพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ และภัทรรกัปมีพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์)

พระโคตมะสมัยทรงพระเยาว์ ประทับอยู่ในปราสาท ๓ ฤดู โดยชื่อว่าปราสาทสุจันทะ ปราสาทโกกนุท และปราสาทโกญจะ

พระโคตมะทรงใช้เวลาเป็นศตวรรษอยู่ ๒๙ ปี (พระสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่ากัสสปะทรงใช้เวลาเป็นศตวรรษอยู่ ๒,๐๐๐ ปี หรือพระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าธัมมทัสสีทรงใช้เวลาเป็นศตวรรษอยู่ ๘,๐๐๐ ปี เป็นต้น)

พระโคตมะทรงใช้ม้าเป็นพาหนะในการเสด็จออกบวช (พระสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่าปิยทัสสีทรงใช้ราชรถเป็นพาหนะในการเสด็จออกบวช หรือพระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าสิทธัตถะซึ่งเป็นพระสัมมาสัมพุทธะองค์ที่ ๑๖ ทรงใช้วอเป็นพาหนะในการเสด็จออกบวช เป็นต้น)

พระโคตมะก่อนที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้เวลาในการบำเพ็ญทุกกรกิริยา คือ ปฏิบัติธรรมอย่างหนัก ๖ ปี (พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่ากัสสปะทรงใช้เวลาในการบำเพ็ญทุกกรกิริยา ๗ เดือน หรือพระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าโกณฑัญญะทรงใช้เวลาในการบำเพ็ญทุกกรกิริยา ๑๐ เดือน เป็นต้น)

พระโคตมะประทับนั่งตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะภายใต้ต้นอัสสัตถพฤกษ์ (พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าสุমনะ พระนามว่าเวตตะ พระนามว่าโสภิตะประทับนั่งตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะภายใต้ต้นกาละทิฆเหมือนกัน หรือพระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าสุเมธะประทับนั่งตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะภายใต้ต้นจิก เป็นต้น)

พระโคตมะทรงมีส่วนสูงของพระสรีระ ๑๘ ศอก (พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่ามังคละทรงมีส่วนสูงของพระสรีระ ๘๘ ศอก หรือพระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าอนมทัสสีทรงมีส่วนสูงของพระสรีระ ๕๘ ศอก เป็นต้น)

พระโคตมะทรงมีพระชนมายุ ๘๐ ปี (พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่ากัสสปะทรงมีพระชนมายุ ๑๖,๐๐๐ ปี หรือพระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าสิขีทรงมีพระชนมายุ ๕๖,๐๐๐ ปี เป็นต้น)

พระโคตมะเมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ไม่ปรากฏข้อมูลว่า พระสถูปที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุมีส่วนสูงเท่าไร (สถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าติสสะมีส่วนสูง ๓ โยชน์ หรือสถูปบรรจุพระบรมสารีริกธาตุของพระพระสัมมาสัมพุทธะ พระนามว่าปทุมุตตระมีส่วนสูง ๑๒ โยชน์ เป็นต้น)

พระโคตมะขณะเมืองทรงพระชนม์อยู่ ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ได้ระบุว่าได้ทรงพยากรณ์บุคคลใดบุคคลหนึ่งว่าจะได้มาตรัสรู้เป็นสัมมาสัมพุทธะในอนาคตเลย แต่ได้ตรัสถึงพระเมตไตรยโพธิสัตว์ซึ่งสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตจะได้มาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะในอนาคต ดังข้อความตอนหนึ่งในคัมภีร์ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ว่า “ในภัทรกัปนี้จะมีพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้นำ ๓

พระองค์ คือ พระกฤษณะ ๑ พระโกนาคนะ ๑ พระกัศสปะผู้ทรงเป็นผู้นำ ๑ บัดนี้ เราเป็นพระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าและพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า เมตไตรยจักมี(ในอนาคต)” แต่ในคัมภีร์อรรถ
กถามีข้อความระบุว่าพระโคตมะทรงพยากรณ์ภิกษุรูปหนึ่งว่า จะได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธะพระ
นามว่าเมตไตรยะในอนาคต

คำว่า “พยากรณ์” ในที่นี้หมายถึง การทำนาย พระโคตมะเองก่อนที่จะได้มาตรัสรู้เป็นพระสัมมา
สัมพุทธะ ข้อความในคัมภีร์บอกว่า พระองค์ได้รับพยากรณ์จากพระพุทธรูป ๒๔ พระองค์ เช่น สมัยเป็น
สุเมธดาบสได้รับพยากรณ์จากพระที่ปึงกรพุทธรูป สมัยเป็นจักรพรรดิวิชิตาวิได้รับพยากรณ์จากพระสัมมา
สัมพุทธะพระนามว่าโกณฑัญญะ สมัยเป็นพระเจ้าอรินทมะได้รับพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธะพระ
นามว่าสิขี

พระโคตมะทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะประเภทปัญญาธิกะ คือมีปัญญามาก เพราะทรงใช้เวลา
ในการบำเพ็ญบารมี ๔ อสงไขยแสนกัปเริ่มจากที่ได้รับพยากรณ์จากพระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าที่ปึง
กร (พระสัมมาสัมพุทธะพระนามว่าโกณฑัญญะพุทธรูปและพระนามว่ามังคละทรงใช้เวลาบำเพ็ญบารมี
๑๖ อสงไขยแสนกัป ในขณะที่พระสัมมาสัมพุทธะหลายพระองค์ไม่มีข้อความบอกว่าทรงใช้เวลาในการ
บำเพ็ญบารมีเท่าไร)